

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЯК УЧАСНИК ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Гусь А.В.,

аспірантка інституту економіко-правових досліджень НАН України

Правове становище державних вищих навчальних закладів (далі – ДВНЗ) з набуттям Україною статусу країни з ринковою економікою зазнало суттєвих змін: відбувся перехід від виконання ними суто соціальної функції до їх участі в інноваційних відносинах з метою комерціалізації власних надбань.

Сьогодні ДВНЗ все частіше стають повноправними учасниками господарських відносин, разом з тим це апріорі не свідчить, що він може виступати учасником правовідносин щодо нематеріальних активів.

У сучасній юридичній науці, як і за радянських часів, здебільшого висловлюється думка щодо отождолення категорій «суб'єкт права» та «учасник правовідносин» та пропонується задля усунення термінологічної плутанини відмовитись від використання поняття «суб'єкт правовідносин» [1, с. 84]. Разом з тим висловлюється й інакша думка, за якою категорія «суб'єкт правовідносин» є більш вузьким, ніж «суб'єкт права»; вона дає змогу лише охарактеризувати відповідний аспект реального буття суб'єкта права, тобто його участь у конкретних суспільних правовідносинах [2, с. 116]: поняття суб'єкт є ширшим і виражає сукупність усіх учасників правовідносин, що становлять предмет конкретної галузі права. Тобто учасник

правовідносин щодо нематеріальних активів у сфері господарювання є суб'єктом господарського права, при цьому не кожен суб'єкт господарського права може бути учасником таких правовідносин.

У чинному ГК України відсутнє визначення поняття «суб'єкт господарського права». Законодавство України, у тому числі Конституція України використовують такі поняття як «суб'єкт господарювання», «суб'єкт господарської діяльності», «учасник господарських правовідносин», що так чи інакше мають відношення до категорії суб'єкт господарського права. В.С. Щербина зазначає [3, с. 100], що поняття «суб'єкт господарського права» обґрунтоване теорією господарського права, яка виходить з того, що суб'єктами господарського права є учасники господарських відносин. Така думка знайшла своє відображення в ГК України, ст. 2 якого відносить до них суб'єктів господарювання; споживачів, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією; громадян, громадські організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно господарські повноваження на основі відносин власності.

У відповідності до проведеного аналізу категорій учасників господарських відносин було встановлено, що вони можуть бути розділені на дві великі групи: суб'єктів права на нематеріальні активи та учасників відносин щодо нематеріальних активів. Таким чином, органи державної влади та місцевого самоврядування, споживачі виступають учасниками правовідносин з нематеріальними активами. При цьому суб'єктами права на нематеріальні активи виступають суб'єкти господарювання: господарські організації, фізичні особи-підприємці та відокремлені підрозділи; працівники, у тому числі науково-дослідні працівники, винахідники [3, с. 123]. Разом з тим поза увагою залишилось питання правового положення установ як учасників правовідносин щодо нематеріальних активів.

Дана робота виконується в рамках аналізу правового статусу ДВНЗ як учасника правовідносин щодо нематеріальних активів та його особливостей. Крім того необхідно аргументувати специфіку обліку нематеріальних активів у складі майна установ. Таким чином, перш за все, треба визначити яким саме суб'єктом господарського права виступає ДВНЗ за своєю правовою природою.

З цього приводу серед вітчизняних науковців не має одностайної думки, з одного боку постає його некомерційна природа, з іншого – комерційна, а також змішана. У сучасній науці було досліджено окремі проблеми господарської діяльності установ соціальної сфери вітчизняними та закордонними вченими, зокрема, Є.В. Булатовим «Правовий статус установи як учасника господарських відносин», Г.П. Єригіною «Правовий режим власних надружжень бюджетних наукових установ», М.В. Токмовцового

«Высшее учебное заведение как субъект отношений в сфере предпринимательства», О.В. Куцурубова-Шевченко Господарсько-правове забезпечення діяльності державних вищих навчальних закладів, Л.В. Гурак Господарсько-правове забезпечення діяльності державних вищих навчальних закладів,

За своєю організаційно-правовою формою ДВНЗ відноситься до установи, тобто організації некомерційного сектору економіки. На нашу думку виправданим є визначення О.В. Куцурубової-Шевченко, яка досліджуючи господарсько-правове забезпечення діяльності ДВНЗ визначає їх як окремі суб'єкти – негосподарські організації, які мають особливий правовий статус, який відрізняється й від інших установ, неприбуткових або негосподарських організацій [4, с. 24].

Разом з тим, П.В. Нестеренко справедливо зауважує, що теперішній інститут установи значно відрізняється від аналогічного інституту, який існував у соціалістичний період, і, якщо раніше це була організація націлена на вирішення соціальних завдань держави, то тепер установа стає активним учасником підприємницьких відносин, що обумовлює певну дуалістичність природи установ як некомерційних організацій [5, С. 340]. Так чи інакше аналогічної думки у своїй кандидатській дисертації «Правовий статус установи як учасника господарських відносин» дотримується Є.В. Булатов, який стверджує, що для установ така діяльність має лише додатковий, допоміжний характер [6, с.123].

Тобто приймаючи до уваги цей дуалізм можна стверджувати, що ДВНЗ так чи інакше виступають суб'єктом господарювання. Тому вони відповідно до частини 1 статті 55 ГК України здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [7]. Вони як суб'єкти господарювання можуть бути суб'єктами підприємницької діяльності – навчальними закладами, утвореними з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Також навчальні заклади можуть бути некомерційними суб'єктами господарювання: можуть належати до державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких відповідно до статті 12 ГК України забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування [7].

Таким чином законодавством України визначена можливість ДВНЗ, незважаючи на некомерційну природу їх діяльності, бути повноправним учасником господарських відносин, що передбачують отримання прибутку. Разом з тим, сьогодні законодавець оминув увагою механізми та порядок використання результатів діяльності

ДВНЗ, зокрема можливість комерціалізації результатів інтелектуальної власності, як об'єкту нематеріальних активів. Доктрина господарського права виходить з того, що некомерційна господарська діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання на основі права власності або права оперативного управління. Що ж стосується окремих елементів комерційного статусу вишу, то тут виникають деякі протиріччя.

Так, М.В. Токмовцова пропонує ввести в практику необхідність укладання договору між ДВНЗ та його засновником, що дозволяє юридично розмежувати майно ДВНЗ на дві категорії: 1) майно, передане засновником; 2) майно, яке належить на праві власності [8, с. 10].

Пані Куцурубова-Шевченко вважає такі заходи не виправданими, тому що держава як власник державного майна повинна мати право обмежувати державну установу у деяких її повноваженнях розпорядження держаним майном. На наш погляд, цей підхід, незважаючи на його раціональність – в рамках розвитку ідеї автономії ДВНЗ, та переходу до інформатизації та активного залучення нематеріальних активів в їх діяльності дещо застарів. Тому необхідно розглядати таку можливість саме крізь призму сьогодення: треба визнати, що наразі фінансування освітньої, зокрема наукової сфери не то що недостатньо, воно взагалі мізерне, тому виші повинні власноруч розвивати свою інфраструктуру задля підвищення конкурентоспроможності на не лише вітчизняному ринку освітніх послуг, алей міжнародному. Таким чином отримання прибутку від власних розробок та закріплення цих об'єктів за вишем на праві власності – є безумовною альтернативою пережитку радянської системи та відображенням ефективної моделі реалізації ДВНЗ своїх майнових прав інтелектуальної власності, що повною мірою відповідає світовим та європейським стандартам.

Є.В. Булатов пропонує закріплювати майнові права установ на похідних титулах від права власності – праві оперативного управління і господарського відання, останнє на його думку, передбачає можливість установи розпоряджатись майном без згоди власника [6, с.123].

В свою чергу, не можливо не погодитись з Г.П. Єригіною, яка обґрунтовує, що наукові надбання ДВНЗ можуть витрачатися на стимулювання та розвиток саме інноваційної діяльності, а також те, що власні надходження бюджетних наукових установ можуть бути об'єктом регулювання насамперед господарського права [9, с.45].

Л.В. Гурак, в свою чергу, навпаки відстоює неможливість подвійного підходу до правового режиму майна ДВНЗ, пропонуючи закріплювати єдиний правовий режим – право оперативного управління [10, с. 38], що взагалі то не є новизною для вітчизняного законодавця – Бюджетний кодекс і так визначає саме таку форму.

Таким чином досі не існує єдиного підходу до визначення правового титулу на якому результати наукової діяльності належать ДВНЗ. Так як нематеріальні активи за своєю правовою природою виступають майновими правами, то підхід за яким вони належать суб'єкту господарювання на похідних від права власності титулах – праві оперативного управління та праві господарського відання є виправданим та відповідає основним засадам ефективного використання публічної власності. Саме тому на основі проведеного аналізу ми можемо об'єктивно стверджувати, що ДВНЗ – є повноправним учасником правовідносин щодо нематеріальних активів, а саме суб'єктом права на них.

Список використаних джерел

1. Кечежян С.Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – 181 с.
2. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. – М.: Юрид. лит., 1974. – 340 с.
3. Щербина В.С. Господарське право: підручник / В.С. Щербина. - 4-те вид, перероб. і допов. - К.: Юрінком Інтер, 2009. - 640 с.
4. Куцурубова-Шевченко О. В. Господарсько-правове забезпечення діяльності державних вищих навчальних закладів: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / Г. П. Єригіна. – Д., 2013. – 170 с.
5. Нестеренко П.В. Особливості організаційно-правової форми вищих навчальних закладів приватної форми власності // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. – 2006. – Вип. 33. – С. 338–343.
6. Булатов Є. В. Правовий статус установи як учасника господарських відносин: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / Є. В. Булатов. – Д., 2005.
7. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
8. Томковцова М. В. Высшее учебное заведение как субъект отношений в сфере предпринимательства: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03/12.00.04/М. В. Томковцова. – М., 2000. – 178 с.
9. Єригіна Г. П. Правовий режим власних надходжень наукових установ: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / Г. П. Єригіна. – Д., 2007. – 195 с.
10. Гурак Л. В. Особливості правової природи майна державного вищого навчального закладу / Л. В. Гурак // Правові проблеми взаємодії держави і бізнесу: матеріали II Всеукр. Наук.-практ. Інтернет конф. (Луганськ, 11-17 березня 2011 р.) / за загал. Ред.

- О. В. Шаповалової. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля. – 2011. – С. 35 – 38.
11. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50 - 51. – Ст. 572.